INLEIDING

Mevrouw de Minister,

Heren Eerste Voorzitters,

Beste collega magistraten en geachte genodigden in al uw titels en hoedanigheden,

Van harte welkom op deze plechtige openingszitting van het gerechtelijk jaar van het Hof van Beroep te Antwerpen. Ik hoop dat u allen een deugddoende vakantie hebt gehad en dat wij met nieuwe energie en met de vaste overtuiging om onze democratische samenleving mee te bewaken en onze samenleving veiliger en rechtvaardiger te maken aan dit gerechtelijke jaar kunnen beginnen.

Traditiegetrouw wordt tijdens deze openingszitting stilgestaan bij de stand van de rechtsbedeling in ons ressort. Vooraleer ik de Mercuriale breng, wens ik daarom kort aandacht te besteden aan enkele ontwikkelingen die blijken uit de jaarverslagen en statistische gegevens van onze parketten en rechtscolleges. Alle cijfers zijn beschikbaar, maar ik zal er nu maar een enkele aanhalen omdat de eigenlijke Mercuriale al veel van uw aandacht zal vergen.

Op het niveau van het parket-generaal en auditoraat-generaal stellen wij in de periode na corona vast dat de instroom van dossiers inzake sociaal strafrecht, jeugd en eigenlijk ook de materies die behoren tot de KI (vnl. voorlopige hechtenis- en Franchimontdossiers) nagenoeg stabiel gebleven zijn (KI +6%). Het aantal correctionele dossier daarentegen (dit zijn beroepen tegen correctionele vonnissen wat een groot deel van ons werk is) is systematisch en enorm gestegen met bijna 50% en deze tendens zet zich ook in de eerste helft van 2026 door (het zijn in grote mate complexe en omvangrijke dossiers van georganiseerde criminaliteit).

De uitstroom volgt deze tendens wat voor de correctionele kamers van het Hof van Beroep eenzelfde gestegen werklast aangeeft.

De doorlooptijden in de correctionele dossiers zijn in ons ressort nog altijd kort. Op het parket-generaal wordt 93% van de zaken binnen de 4 maanden na binnenkomst afgesloten. De totale duur van een correctionele zaak op het Hof van Beroep (vanaf de inschrijving hoger beroep tot aan het eindarrest) is gemiddeld 215 dagen. We leveren dus met veel engagement nog steeds goede resultaten, we blijven de druk opvangen, maar de rek is eruit. Zonder versterking van zowel het parket-generaal als het Hof van Beroep zullen we die termijnen niet kunnen houden.

Ook de correctionele parketten blijven geconfronteerd met een zeer hoge instroom, die in de post-corona periode nagenoeg stabiel was (+ 5% – een kleine 110.000 correctionele dossiers per jaar). De uitstroom volgt die evolutie net niet, waardoor de doorlooptijden dreigen toe te nemen.

Bij de jeugdparketten zien wij een stijgende lijn met vooral het laatste jaar en opvallende stijging van zowel jeugdbeschermingsdossiers (+ 15% het voorbije jaar) als dossiers betreffende als misdrijf omschreven feiten (+ 20% het voorbije jaar).

ONDER EMBARGO

In de cijfers van de eerste helft van 2026 zien we dat deze evolutie in jeugdzaken zich doortrekt naar het Hof van Beroep (stijging van inkomende jeugdzaken op het parket-generaal in 2026 met 17% ten opzichte van eerste helft 2025).

Ook het arbeidsauditoraat kent in de eerste helft van 2026 in vergelijking met de dezelfde periode in 2025 een sterke toename van het aantal burgerlijke dossiers, wat ondermeer samenhangt met de regeringsbeslissing om de werkloosheid te beperken in de tijd (van 2943 burgerlijke zaken naar 4424 of een stijging van 50%).

De concrete cijfers verschillen naargelang het rechtscollege of het parket, maar de conclusie is overal dezelfde: de druk op justitie neemt niet af, maar toe.

De inwerkingtreding van het Nieuwe Strafwetboek zal dit het komende gerechtelijk jaar enkel maar verzwaren.

Deze stijgende druk is geen uitsluitend Antwerpse vaststelling. De stijgende druk op justitie zien we in heel Europa. Het is het symptoom van een samenleving die steeds complexer wordt, waarin problemen sneller juridiseren, waarin nieuwe vormen van criminaliteit ontstaan, maar ook van een samenleving die onvoldoende middelen investeert in preventie, in opvang en begeleiding van jongeren met problemen, in de hulpverlening aan mensen met verslavingsproblemen of mentale stoornissen, enz. … Al die problemen belanden hierdoor uiteindelijk vaak in de mand van justitie en verhogen eveneens de druk. De burgers verwachten dat justitie performant is en doeltreffend reageert, maar de middelen waarover we beschikken en waarover onze partners beschikken zijn daartoe onvoldoende.

Precies daarom hebben de hoven en rechtbanken van het ressort, samen met het openbaar ministerie, de voorbije jaren meermaals de alarmbel geluid met de acties "Vijf voor Twaalf". Die boodschap was nooit enkel gericht op het eigenbelang van onze beroepsgroep – het speelde natuurlijk wel mee – maar onze oproep was en blijft een oproep om onze samenleving veiliger, rechtvaardiger en sterker te maken en daartoe de middelen te voorzien.

We merken dat de boodschap van vijf voor twaalf wel gehoord werd en hier en daar ook al een gevolg kent (vb. de scanstraat in dit gebouw met alle gebreken daaraan) maar tegelijk stellen wij vast dat bepaalde aangekondigde hervormingen inzake ziekte en werkongeschiktheid binnen justitie aanleiding geven tot bezorgdheid omdat zij dreigen afbreuk te doen aan de aantrekkelijkheid van een loopbaan bij justitie.

Een performante justitie is echter veel meer dan het werk van magistraten en medewerkers alleen. Justitie functioneert slechts wanneer alle schakels van de keten naar behoren werken. Een duurzame langetermijnvisie vereist voldoende investeringen, niet alleen in rechtbanken en parketten, maar evenzeer in het gevangeniswezen, de justitiehuizen, de hulpverlening, de forensische deskundigen, de gerechtsdeskundigen, de politiediensten en alle partners die dagelijks mee invulling geven aan de uitvoering van rechterlijke beslissingen.

ONDER EMBARGO

Want een uitspraak die niet kan worden uitgevoerd, een begeleiding die niet beschikbaar is, een expertise die maanden op zich laat wachten of een gevangenis die structureel overbelast is, raakt uiteindelijk de geloofwaardigheid van de rechtsstaat zelf. Zoals ik in mijn Mercuriale van twee jaar geleden al uiteen zette is die geloofwaardigheid ook essentieel. Zonder gedragenheid vanuit de samenleving doen we ons werk in de woestijn.

Dames en heren,

Naast voldoende mensen en middelen heeft justitie echter ook nood aan moderne structuren en instrumenten.

Tegelijk zijn we er ons ook zeer goed van bewust dat een hervorming niet uitsluitend begint bij meer middelen of bij nieuwe wetgeving. Zij begint ook bij de bereidheid van magistraten om kritisch na te denken over hun eigen praktijk en met elkaar in gesprek te blijven over de essentie van hun opdracht om hun werking systematisch te verbeteren om meer effect te krijgen.

Vanuit die overtuiging hebben wij het voorbije gerechtelijke jaar binnen het ressort het initiatief genomen van de "Route Strafrecht". Daarbij hebben wij alle strafrechters en leden van het openbaar ministerie uitgenodigd om samen na te denken over een fundamentele vraag: hoe komen wij tot een rechtvaardige, evenwichtige en begrijpelijke straf en wat is daarvoor nodig?

De grote betrokkenheid bij deze denkoefening heeft aangetoond dat er binnen de magistratuur een sterke behoefte bestaat aan dialoog, uitwisseling van ervaringen en gezamenlijke reflectie over de maatschappelijke relevantie van ons werk en hoe we ons werk beter kunnen maken. Het heeft ons eraan herinnerd dat kwalitatieve rechtspraak niet alleen steunt op wetten en procedures, maar ook op de voortdurende bereidheid om onze eigen keuzes en denkpatronen kritisch te toetsen.

Omdat wij ervan overtuigd zijn dat deze oefening waardevol is, zullen wij dit initiatief tijdens het komende gerechtelijke jaar verderzetten. De gesprekken die wij hebben aangevat zijn niet afgerond, integendeel, zij raken aan fundamentele vragen over rechtsgelijkheid, begrijpelijke straftoemeting, vermijden van recidive en het maatschappelijk vertrouwen in justitie.

Wanneer een samenleving steeds meer van justitie verwacht, volstaat het bovendien niet uitsluitend te spreken over middelen. Dan moeten wij ook durven nadenken over de instrumenten waarmee justitie werkt en de wijze waarop ze georganiseerd is. Hervorming is daarbij geen doel op zich. De vraag is niet of structuren veranderen, maar of zij burgers beter beschermen, slachtoffers beter bijstaan en de rechtszekerheid versterken.

Daarom is een eigentijdse, coherente en efficiënte strafprocedure noodzakelijk. Een strafrechtspleging die werd opgebouwd voor de uitdagingen van meer dan 200 jaar geleden (1808) kan onmogelijk een afdoend antwoord bieden op de criminaliteit en de maatschappelijke verwachtingen van vandaag en morgen.

ONDER EMBARGO

Die nood aan hervorming van de strafprocedure wordt binnen justitie al geruime tijd erkend. Zij behoort overigens ook tot de aandachtspunten die het openbaar ministerie de voorbije jaren herhaaldelijk onder de aandacht van de politieke beleidsverantwoordelijken heeft gebracht. In de 100 voorstellen vanuit ons ressort werd dit opgenomen onder punt 81, een moderne strafprocedure.

In De Standaard van 27 augustus 2026 las ik naar aanleiding van het Nieuwe Strafwetboek nog een artikel van professor Chris Van den Wyngaert met als ondertitel: “Een modern strafrecht zonder een grondig vernieuwd strafprocesrecht blijft een merkwaardige constructie.”

Het is precies in dat kader dat de keuze voor de Mercuriale van vandaag zich opdringt. Wanneer men nadenkt over de toekomst van het strafrecht, kan men onmogelijk voorbijgaan aan de vraag of ons strafprocesrecht nog aangepast is aan de uitdagingen van de eenentwintigste eeuw.

Ik was dan ook bijzonder verheugd toen Yves Liégeois mij in juni van dit jaar voorstelde een Mercuriale te wijden aan de noodzakelijke evolutie van het strafprocesrecht.

Emeritus procureur-generaal Yves Liégeois was lid van de commissie voor hervorming van het strafprocesrecht onder minister van justitie Geens en is nog steeds hoofdcoördinator van het expertisenetwerk Strafprocedure. Zijn expertise behoeft nauwelijks toelichting. Gedurende vele jaren heeft hij niet alleen de ontwikkelingen binnen het strafprocesrecht van nabij gevolgd, maar er ook actief richting aan gegeven.

De Mercuriale die hij schreef roept op tot actie.

Het klassieke onderscheid tussen opsporingsonderzoek en gerechtelijk onderzoek staat steeds meer onder druk door de evoluties in het Europees recht, de ontwikkeling van de rechtspraak en de versterking van de rechten van procesdeelnemers. De analyse van Yves Liégeois nodigt ons uit om zonder vooroordelen na te denken over de gevolgen van die evoluties voor ons strafprocesrecht en een moderne strafprocedure uit te werken.

Dat is geen louter technische of juridische discussie. Zij raakt aan de wijze waarop een democratische rechtsstaat zijn fundamentele opdracht vervult: het beschermen van rechten en vrijheden én het doeltreffend bestrijden van criminaliteit.

De tekst die volgt is zijn tekst, een samenvatting van een bijzonder boeiende studie van 42 pagina's. Ik nodig u allen uit om ook de volledige versie te lezen. Vandaag zal ik de samenvatting brengen, die tevens de inleiding vormt van zijn tekst. Ik heb ervoor gekozen deze integraal en nagenoeg ongewijzigd voor te lezen. Niet omdat ik mij achter de auteur wens te verschuilen, integendeel. Ik doe dit omdat de analyse die erin vervat zit helder, grondig en bijzonder relevant is. De beschouwingen die u dadelijk zal horen zijn zijn woorden, maar de bezorgdheden, de vaststellingen en de oproep tot reflectie en actie die eruit spreken, onderschrijf ik ten volle.

ONDER EMBARGO

Werelden in botsing of de evolutie van het strafprocesrecht

- **Inleiding**

Het Belgisch strafprocesrecht moet zich ontdoen van de gedachte dat we op een eiland leven met eigen onveranderlijk geachte structuren. Binnen Europa voltrekt zich een onmiskenbare evolutie en ondergaan we dagelijks het indringen van de wereld van de persoonsgegevensverwerking in deze van het strafprocesrecht. Voor de enen is dit een strijd om de suprematie tussen fundamenteel geachte rechten en beginselen, maar voor de anderen is dit een zoektocht naar evenwicht tussen werelden met tegengestelde doelen.

Dat het een illusie is te denken dat het evenwicht zou bereikt zijn blijkt uit de veelvuldige prejudiciële vragen die aan het Hof van Justitie van de Europese Unie of aan het Grondwettelijk Hof worden gesteld. Daarnaast doorkruist de Verordening betreffende het Europees Openbaar Ministerie[1], die een rechtstreekse werking heeft, de structuur van het gerechtelijk onderzoek onder leiding van een onderzoeksrechter.

De regeringsverklaring van de regering De Wever stelde hoopvol dat in samenspraak met de onderzoeksrechters en het openbaar ministerie het strafprocesrecht zou hervormd worden op voorstel van de regering. Nog hoopvoller werd gesteld dat na consultatie, de regering eveneens de rol van de onderzoeksrechter en het openbaar ministerie zal onderzoeken, zonder daarbij het principe van rechterlijk toezicht op het gebruik van dwangmaatregelen en ingrijpende onderzoeksmethoden te verlaten.

Van deze grootse plannen hebben we tot heden nog niets gezien, integendeel de minister van Justitie benadrukte in een brief aan het College van procureurs-generaal betreffende de zoektocht naar korte en lange termijnhervormingen dat het niet de bedoeling is om een volledig nieuw wetboek van strafvordering te schrijven maar enkel om het huidige te verbeteren waar nodig.

In tegenstelling tot andere zeer ingrijpende hervormingen die de regering voorzag, zoals de maatregelen inzake de pensioenhervorming en de wijzigingen aan het statuut die alle medewerkers van justitie zonder enig overleg diep in hun wezen hebben getroffen, lijken voormelde plannen wat het strafprocesrecht betreft dus weinig of geen gevolg te zullen kennen en blijft deze regering verder koterijen bouwen zonder zich te willen bezinnen over een omwenteling die hoe dan ook gaande is.

Het is dus de hoogste tijd om wakker te worden en objectief, los van de verlammende budgettaire neurose, de gaande verschuivingen en omwentelingen onder ogen te durven nemen en de verdere weg voor te bereiden.

ONDER EMBARGO

[1] Verordening (EU) 2017/1939 betreffende de nauwere samenwerking bij de instelling van het Europees Openbaar Ministerie (“EOM”).

- **Helikoptervlucht**

In deze Mercuriale neem ik u mee in een helikoptervlucht over een gebied waarvan de tektonische platen voortdurend bewegen. Voor wie er alles van wil weten duikt in de volledige tekst van de Mercuriale (42 blz.) die ingaat op alle bewegingen in detail. Ik beperk mij nu tot een helikoptervlucht om uw geduld niet teveel op proef te stellen

Er is een hele weg afgelegd sinds de privacywet van 8 december 1992 betreffende de bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens. De privacywet bevatte procedures die volkomen strijdig waren met het strafprocesrecht en zijn beginselen, te weten het geheim van het strafonderzoek, het vermoeden van onschuld, de rechten van alle betrokken partijen en het eerlijk proces.

In de Mercuriale van 3 september 2007 wees de procureur-generaal te Antwerpen daarop. Op Europees vlak kwam naast de Algemene Verordening (AVG of GDPR) een aparte richtlijn voor politie en justitie (LED) tot stand die van toepassing is op opsporing, vervolging en strafuitvoering.

In de Gegevensbeschermingswet van 30 juli 2018 werd op grond van de bepalingen van de LED (richtlijn politie en justitie) de visie ingeschreven dat de privacy-rechten worden uitgeoefend binnen de grenzen en conform de regels van het Gerechtelijk Wetboek, het wetboek van strafvordering, de bijzondere wetten die betrekking hebben op de strafrechtspleging en de uitvoeringsbesluiten ervan, en dat naargelang van de fase van de strafprocedure de bevoegde strafrechter en het openbaar ministerie hierover moeten beslissen.

Het wetboek van strafvordering was echter niet toereikend zodat de wetgever in 2024 moest tussenkomen om het aan te vullen met de procedures betreffende de uitoefening van de privacy-rechten, namelijk het recht op kennisname, verbetering, aanvulling of wijziging, verbod van verwerking of verwijdering (wissing) van persoonsgegevens.

Het recht om de wijziging of verbetering van persoonsgegevens te vragen vereiste een verruiming van de rechten in het raam van het opsporingsonderzoek en leidde naar het invoegen van de mogelijkheid om aanvullend onderzoek te kunnen vragen in het raam van het opsporingsonderzoek. Op te merken valt dat het Grondwettelijk Hof nog maar net in 2020 geoordeeld had dat de afwezigheid van een procedure om aanvullend onderzoek te vragen in het raam van een opsporingsonderzoek geen grond was van ongelijkheid. Dit arrest was dus door de evolutie snel achterhaald!

Om het recht tot het wissen of verwijderen van persoonsgegevens te implementeren werd door dezelfde wet in 2024 eveneens een zuiveringsprocedure ingevoegd in het opsporingsonderzoek.

UNDER EMBARGO

De wetgever ging ervan uit dat de beginselen van verwerking van persoonsgegevens – namelijk de wettigheid van de verwerking, de noodzakelijkheid, proportionaliteit, de kwaliteit van de persoonsgegevens, de bewaartermijn en de veiligheid (vertrouwelijkheid en integriteit) van de persoonsgegevens die worden verwerkt in het strafprocesrecht – vanzelfsprekend zijn omdat ze, zij het anders verwoord, dezelfde principes huldigen als de strafprocedureregels.

Het wetboek van strafvordering bepaalt immers op welke wijze bewijselementen worden vergaard en bevat de regels betreffende de beoordeling van onrechtmatig bewijs. Het strafprocesrecht geldt in deze als lex specialis.

Het strafprocesrecht zoals vervat in het wetboek van strafvordering en de bijzondere wetten betreffende de strafrechtspleging mag dan wel zoals gezegd de “lex specialis” zijn maar – herinner u mijn inleiding – we leven niet op een eiland en er bestaat een “voorrangsregel”.

Het Hof van Justitie van de Europese Unie maakt op grond van de artikelen 7, 8 en 52 van het handvest van de grondrechten van de Europese Unie de afweging tussen enerzijds de belangen van de bestrijding van de criminaliteit in het algemeen en het gebruik van gegevens als bewijs in het kader van strafrechtelijke procedures, en anderzijds het grondrecht inzake de bescherming van het privéleven en inzonderheid de verwerking van persoonsgegevens.

Het gevolg van deze afweging in de uitspraken van het Hof van Justitie van de Europese Unie is dat het nationaal recht of het strafprocesrecht dat als “lex specialis” geldt gradueel dient gewijzigd te worden, en wel op twee vlakken, namelijk op vlak van het materieel strafprocesrecht – bijvoorbeeld regels van bewijsgaring – en op vlak van de structuren. Het Hof van Justitie geeft als het ware dwingende richtlijnen aan de wetgever over hoe de nationale wet moet aangepast worden.

Meerdere arresten van het Hof van Justitie hebben geleid tot wetswijzigingen en het invoegen van nieuwe bijkomende voorwaarden aan de bewijsgaring. We denken bijvoorbeeld aan de dataretentie of aan het fameuze arrest “Landeck” van 4 oktober 2024 betreffende de uitlezing van een GSM dat uiteindelijk leidde tot de wijziging van artikel 39bis van het wetboek van strafvordering; of nog aan de problematiek van de passagiersgegevens waar na het arrest van 21 juni 2022 van het Hof van Justitie en het arrest van het Grondwettelijk Hof van 12 oktober 2023 artikel 46septies Sv. diende herschreven te worden en de wet van 25 december 2016 betreffende de verwerking van passagiersgegevens diende gewijzigd te worden.

Het opsporingsonderzoek is in de voorbije jaren reeds sterk geëvolueerd met het stelselmatig invoegen van nieuwe rechten zoals het recht op inzage en afschrift (art. 21bis Sv.) en het recht op toezicht op een langdurig opsporingsonderzoek (art. 28decies Sv.) die werden ingevoegd gevolg gevend aan arresten van het Grondwettelijk Hof. De verplichting voor het openbaar ministerie à charge en à décharge te onderzoeken werd ingevoegd, en zoals gezegd het recht om aanvullend onderzoek te vragen en een zuiveringsprocedure in het raam van het recht om het wissen van persoonsgegevens te vragen.

ONDER EMBARGO

Maar in de arresten van het Hof van Justitie betreffende de dataretentie (de bewaring van verkeers- en locatiegegevens door aanbieders van elektronische communicatiediensten), de uitlezing van de GSM of betreffende de passagiersgegevens en het gebruik van de alzo verkregen gegevens als bewijs in het kader van de strafrechtelijke procedure, stelde het Hof van Justitie dat de toegang van de bevoegde nationale instanties tot verkeers- en locatiegegevens of tot voormelde gegevensdragers of gegevens moest worden onderworpen aan een voorafgaande toetsing door een rechterlijke instantie of door een onafhankelijke instantie.

Het Hof achtte het niet mogelijk die bevoegdheid toe te kennen aan het openbaar ministerie omdat het tot taak heeft de strafprocedure in te leiden en, in voorkomend geval in een latere procedure op te treden als openbaar aanklager.

Het opsporingsonderzoek kende evenwel de figuur van de machtigingsrechter reeds. Hierbij kan verwezen worden naar de mini-instructie die in artikel 28septies Sv. werd ingevoegd door de Kleine Franchimont wet, het strafuitvoeringsonderzoek (SUO) waar de strafuitvoeringsrechter de rol heeft van rechter van het onderzoek, en artikel 520bis Sv. dat betrekking heeft op personen die zich onttrekken aan een vrijheidsbenemende straf of internering en in het raam waarvan de onderzoeksrechter als machtigingsrechter fungeert.

Het Hof van Justitie stelt in zijn arresten dat *het vereiste van onafhankelijkheid op strafrechtelijk gebied in het bijzonder impliceert dat de instantie die belast is met die voorafgaande toetsing enerzijds niet betrokken mag zijn bij de uitvoering van het betrokken strafrechtelijk onderzoek en anderzijds neutraal moet zijn ten opzichte van de partijen in de strafprocedure.*

Bij nader inzicht stelt het Hof van Justitie hier in het algemeen aan welke voorwaarden de “onafhankelijkheid” in het raam van het strafprocesrecht moet voldoen. Dit heeft tot gevolg dat de figuur van de onderzoeksrechter in vraag moet gesteld worden vermits deze de leiding heeft van het gerechtelijk onderzoek waarvoor hij verantwoordelijk is.

Bovendien heeft de evolutie van het opsporingsonderzoek tot gevolg dat het onderscheid met het gerechtelijk onderzoek – afgezien van de bevoegdheid van de onderzoeksrechter om ingrijpende onderzoekshandelingen te bevelen – stelselmatig kleiner is geworden en thans beperkt is tot:

- Ten eerste: het feit dat de onderzoeksrechter de leiding en de verantwoordelijkheid heeft over het gerechtelijk onderzoek (wat de onafhankelijkheid van de onderzoeksrechter betreft moet verwezen worden naar de desbetreffende visie van het Hof van Justitie). Wat de leiding van het onderzoek betreft is in herinnering te brengen dat zowel in het raam van het gerechtelijk onderzoek als in het raam van het opsporingsonderzoek het terreinwerk wordt verricht door de politiediensten die niet alleen opdrachten krijgen doch op grond van hun kennis van de zaak de nodige opdrachten vragen aan de magistraten en deze ter zake voorlichten.

ONDER EMBARGO

- Ten tweede: het feit dat op het einde van het gerechtelijk onderzoek het openbaar ministerie een eindvordering moet opstellen waarna de fase volgt waarbij het onderzoeksgerecht de rechtspleging regelt. Het gerechtelijk onderzoek heeft op het vlak van de efficiëntie eveneens negatieve gevolgen. Het openbaar ministerie moet bij de sluiting van het gerechtelijk onderzoek een vordering opstellen in het kader van soms volumineuze dossiers, die het vaak amper of helemaal niet heeft kunnen opvolgen in de loop van het onderzoek. Er gaat dus (veel) tijd verloren.

- Ten derde: dat geen werkelijk volledig analoge toezichts- en zuiveringsprocedure bestaat in het opsporingsonderzoek waarbij is op te merken dat in het raam van de uitoefening van de gegevensbeschermingsrechten – inzonderheid het recht om de verwijdering van persoonsgegevens te vragen – zowel in het gerechtelijk onderzoek als in het opsporingsonderzoek een zelfde zuiveringsprocedure werd uitgewerkt en ingevoegd.

Met betrekking tot de gerechtelijke onderzoeken – onder leiding van een onderzoeksrechter – stellen zich ook nog een aantal andere vragen/problemen.

Hoe kan het verder worden verantwoord dat de procedure van regeling van de rechtspleging verschilt in functie van de leiding van het strafonderzoek terwijl uit statistisch onderzoek blijkt dat het resultaat van de vervolging na een strafonderzoek onafgezien of het een gerechtelijk onderzoek betrof dan wel een opsporingsonderzoek hetzelfde is?

Buiten enkele vormen van specialisatie zijn onderzoeksrechters in tegenstelling tot de parketmagistraten niet gespecialiseerd. Het zijn dus meestal generalisten. Dit geeft tot gevolg dat zij gevat kunnen worden met allerlei zaken waarvoor een bijzondere kennis vereist is maar waarvan zij in vele gevallen verstoken blijven – denk bijvoorbeeld aan fiscale, financiële, of leefmilieuzaken, maar ook aan zedenzaken, IFG, cyber enz. Het openbaar ministerie heeft gespecialiseerde magistraten – een zestigtal referentiemagistraten – maar in het geval dat ingrijpende onderzoekshandelingen noodzakelijk zijn waarvoor enkel de onderzoeksrechter bevoegd is dient de zaak in handen gegeven te worden van een onderzoeksrechter onafgezien of deze de materie meester is. Dit heeft ontegensprekelijk een negatief effect ten aanzien van de leiding die ze moeten geven en de verantwoordelijkheid die ze hebben over het gerechtelijk onderzoek. Beeld u even in dat dit in de wereld van de geneeskunde ook zou gebeuren. Als een ingrijpend onderzoek nodig is gaan we van een specialist naar een generalist.

Hoe kan een verzelfstandigd beheer geïnstalleerd worden met beheersovereenkomsten waarbij het openbaar ministerie zich over zijn activiteiten en de daarvoor ingezette middelen moet kunnen verantwoorden als een onderzoeksrechter – als een vrij elektron – niet gehouden is aan de afspraken inzake strafrechtelijk beleid of de afstemming met politiediensten over specialisatie en capaciteit. Wat met de burgerlijke partij die als enkeling een strafvordering in gang kan zetten.

ONDER EMBARGO

In crisissituaties zoals een terroristische aanslag of gijzeling of een NBCRe aanslag (een aanslag met nucleaire, bacteriologische, chemische of radiologische componenten, desgevallend met gebruik van explosieven) worden tal van commandoposten ontplooid. De strategische aansturing van de aanslag of gijzeling gebeurt finaal vanuit de beleidscel in Brussel die wordt voorgezeten door de federale procureur en de directeur-generaal van het nationaal crisiscentrum. Er is een voortdurende interactie met de politieke overheden, waarbij de uitdaging onder meer is dat eenieder binnen zijn eigen bevoegdheden handelt. De praktijk wijst uit dat niet elke onderzoeksrechter zich wenst in te schrijven in de gezamenlijke aanpak van zulke crisissituatie.

De commissie voor de hervorming van het strafprocesrecht stelde in het raam van het wetsvoorstel houdende het wetboek van strafprocesrecht: *"In zijn hoedanigheid van rechter wordt van de onderzoeksrechter geëist dat hij borg staat voor de fundamentele vrijheden. Aldus is zijn machtiging vereist om over te gaan tot handelingen die intrusief zijn of dwang inhouden zoals het afluisteren, de huiszoeking of het afleveren van een bevel tot aanhouding. In dit geval is de rechterlijke controle echter een wat scheef getrokken situatie, vermits de rechter die deze uitoefent tevens betrokken partij is bij de beslissing en hij niet anders dan aan zichzelf de machtigingen verleent die hij nodig heeft in het kader van zijn eigen onderzoek".*

Het Grondwettelijk Hof zag daarin zo geen graten in een arrest van 26 september 2024 dat precies de wet van 20 juli 2022 "betreffende het verzamelen en het bewaren van de identificatiegegevens en van metagegevens in de sector van de elektronische communicatie en de verstrekking ervan aan de autoriteiten" tot voorwerp had.

Maar de overwegingen van de commissie voor de hervorming van het strafprocesrecht stemmen wat betreft de inhoud van het begrip "onafhankelijkheid" volledig overeen met deze van het Hof van Justitie in voormelde arresten. De vraag is of deze moeilijk te voeren en zelfs emotionele discussie over de figuur van de onderzoeksrechter niet achterhaald is door een andere evolutie.

De discussie over het statuut van de onderzoeksrechter die zoals gezegd bijna tot ketterij is verworden komt inderdaad in een stroomversnelling ten gevolge van de Verordening (EU) 2017/1939 van 12 oktober 2017 betreffende nauwere samenwerking bij de instelling van het Europees Openbaar Ministerie ("EOM").

Ondanks verwittigingen in meerdere studies bleef de Belgische wetgever zweren bij het behoud van het gerechtelijk onderzoek en creëerde met de wet van 17 februari 2021 gespecialiseerde onderzoeksrechters. De struisvogel stak zijn kop in de grond! Er kwam dus een aanmaning van de Europese Commissie vermits de Verordening die van rechtstreekse werking is vereist dat de Europese aanklager en de gedelegeerde Europese aanklagers het strafonderzoek leiden en binnen hun strafonderzoek een "rechter van het onderzoek" of "machtigingsrechter" kunnen verzoeken ingrijpende onderzoekshandelingen te machtigen (waarvoor in ons huidig strafprocesrechtelijk systeem alleen de onderzoeksrechter bevoegd is), zonder dat een gerechtelijk onderzoek wordt ingesteld. Die machtigingsrechter gaat dan de wettigheid, de proportionaliteit en de finaliteit van de gevraagde handeling na.

ONDER EMBARGO

In het raam van de Verordening oefent het EOM bijgevolg alleen de strafvordering uit en is er geen plaats voor een burgerlijke partij die de strafvordering inzake de materies waarvoor het EOM bevoegd is in gang zou kunnen stellen zoals in het Belgisch recht. De bevoegdheden van de permanente kamers wat betreft de aan de zaken te geven richting na beëindiging van het strafonderzoek sluiten bovendien de bevoegdheden van het onderzoeksgerecht uit.

- **Epiloog: kan het vermijden van het onvermijdelijke nog langer vermeden worden?**

Alle geschetste evoluties leiden onvermijdelijk tot een eenvoudige vaststelling. Het verschil tussen een opsporingsonderzoek en een gerechtelijk onderzoek is met de jaren steeds meer en meer afgenomen omdat de rechten van de in het opsporingsonderzoek betrokken partijen stelselmatig werden uitgebreid en voor meerdere ingrijpende maatregelen een machtigingsrechter daarin zijn intrede vond. Die evolutie loopt verder want geen enkele wet is zo perfect dat ze de tand des tijds doorstaat (en evenwicht zoeken een weg is die eindigt bij het graf).

Uiteindelijk blijft het belangrijkste verschil tussen beide soorten strafonderzoek de magistraat die de leiding ervan heeft. Al de rest vloeit daaruit verder. Wat dat betreft, het weze herhaald, heeft het Hof van Justitie duidelijk gesteld dat *het vereiste van onafhankelijkheid op strafrechtelijk gebied in het bijzonder impliceert dat de instantie die belast is met de voorafgaande toetsing enerzijds niet betrokken mag zijn bij de uitvoering van het betrokken strafrechtelijk onderzoek en anderzijds neutraal moet zijn ten opzichte van de partijen.*

De onvermijdelijke aanpassing van het Belgisch systeem aan de Verordening betreffende nauwere samenwerking bij de instelling van het Europees Openbaar Ministerie laat geen andere weg open dan deze van een strafonderzoek onder leiding van het (Europees) openbaar ministerie met een rechter van het onderzoek die de ingrijpende onderzoekshandelingen machtigt.

Indien deze evolutie beperkt wordt tot de zaken waarvoor de Europese procureur bevoegd is leidt dit tot een wetboek met drie snelheden en drie verschillende soorten strafonderzoek met eigen kenmerken. Dus nog wat meer complexiteit en incoherentie en beslist geen gelijkheid!

Iedere omwenteling of hervorming heeft een kostprijs en zowel de structuren van het openbaar ministerie als de onderzoeksrechters zullen ingeval van een overgang naar een rechter van het onderzoek of machtigingsrechter belangrijke wijzigingen moeten ondergaan. Het moet gezegd worden dat deze evolutie niets afdoet aan de onderzoeksrechters die zich ten volle inzetten voor hun opdracht, maar ze is onafwendbaar. Om ze te beginnen voorbereiden is het al veel later dan vijf over twaalf!

Ten lange laatste blijft de vraag of het vermijden van het onvermijdelijke nog langer vermeden kan worden en hoe lang dan nog. Hoe staat het met de uil op zoek naar bril en kaars?

ONDER EMBARGO

Het immobilisme waartoe de budgettaire neurose het land in zijn greep heeft kan de tijd niet tegenhouden. Waar geen visie is ontbreekt de wil, waar geen geld is ontbreken beiden.

- **Dankwoord**

Dames en heren ik sluit de Mercuriale af met een dankwoord aan onze Emeritus procureur-generaal Yves Liégeois. Hij is niet aanwezig maar ik wil in ten aanzien van het hele Hof en alle aanwezigen Yves danken voor deze Mercuriale.

De tekst die u zonet heeft gehoord (maar om hem echt te appreciëren moet je hem in detail lezen), getuigt van wat velen onder ons reeds jarenlang weten en zo waarderen in Yves: een uitzonderlijke juridische expertise, een scherpe analytische geest en vooral een blijvende bekommernis om de toekomst en de goede werking van justitie.

Yves kiest er nog elke dag voor om zijn kennis, ervaring en inzicht ten dienste te stellen van de gemeenschap. Als hoofdcoördinator van het expertisenetwerk Strafprocedure blijft hij mee nadenken over de grote uitdagingen waarvoor justitie staat en levert hij een bijdrage die ver uitstijgt boven wat men redelijkerwijze nog zou mogen verwachten.

In februari volgend jaar bereikt Yves de leeftijdsgrens van vijfenzeventig jaar. De wet zal hem dan, zoals het er thans voorstaat, verplichten een punt te zetten achter een indrukwekkend professioneel engagement.

Laat mij daarom vandaag Yves niet alleen danken voor deze Mercuriale, maar ook voor zijn jarenlange inzet (51 jaar) , zijn intellectuele generositeit en zijn niet-aflatende bereidheid om zijn kennis te delen. Hopelijk vinden we een weg om dit, zoals hij het zelf wil, na februari volgend jaar ook nog te doen.

Namens mezelf en het parket-generaal in elk geval van harte dank.

ONDER EMBARGO